

УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМ. М.П. ДРАГОМАНОВА

На правах рукопису

ПАВЛЕНКО ВЛАДИСЛАВ ВІКТОРОВИЧ

**ФОРМУВАННЯ
ПРОФЕСІЙНИХ ПЕРЕКОНАНЬ
У СТУДЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНОГО ВУЗУ**

Спеціальність 19.00.07 – педагогічна
та вікова психологія

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

НБ НПУ

імені М.П. Драгоманова

100313635

Київ - 1996

Дисертація є рукопис

Робота виконана в Українському державному педагогічному
університеті ім. М.П. Драгоманова

Науковий керівник - кандидат психологічних наук, професор
ЛЕВЧЕНКО Михайло Вололодимирович

Офіційні опоненти: доктор психологічних наук, професор,
член-коресподент АПН України
БЕХ Іван Дмитрович

кандидат психологічних наук, доцент
ПОВ'ЯКЕЛЬ Надія Іванівна

Провідна установа - Інститут психології АПН України

Захист відбудеться " 23 V 1996 р. о " " години
на засіданні спеціалізованої вченої ради К 01.33.08
в Українському державному педагогічному університеті
ім. М.П. Драгоманова (252030, м. Київ, вул. Пирогова, 9)

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Українського
державного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова

Автореферат розіслано " " 1996 р.

Вчений секретар

спеціалізованої вченої ради

Л. В. ДОЛИНСЬКА

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. В умовах динамічної соціально-політичної трансформації суспільства, створення правової держави і проголошення пріоритету загальнолюдських та національних цінностей об'єктивно зростає роль та значення професії вчителя. Саме педагог, формуючи молоде покоління, втілює передові ідеї в життя і закладає фундамент подальшого розвитку суспільства. З цих завдань випливають вимоги до особистості вчителя та до підготовки вчительських кадрів.

У процесі становлення особистості майбутнього вчителя вагомим місцем посідає формування професійних переконань, які будучи важливими структурними одиницями світогляду, визначають життєву позицію людини, її ставлення до оточуючих, до діяльності. Для вчителя високий рівень розвитку професійних переконань є показником і передумовою активної, цілеспрямованої педагогічної діяльності, оскільки позитивна професійна мотивація зумовлює готовність майбутніх педагогів ефективно працювати за фахом.

Мотивами до педагогічної діяльності, як свідчать дослідження І.Д. Беха, Н.В. Кузьміної, М.В. Левченка, О.Г. Мороза, О.В. Скрипченка та ін., є професійні інтереси, цінності, педагогічні нахили та здібності. Однак, наявність вказаних мотивів ще не дає впевненості у тому, що особистість у складних педагогічних ситуаціях буде керуватися саме ними. Більшість дослідників виділяє ієрархію мотивів до педагогічної діяльності та вказує на їх суперечливу природу.

При виділенні провідних мотивів з декількох взаємодіючих між собою найчастіше вказуються змістоутворюючі мотиви, ціннісні орієнтації, установки, особистісний смисл. Поряд з

чим у психологічній літературі висловлювались думки і щодо ролі переконань у формуванні провідних мотивів (Л. І. Божович, Г. Е. Залеський).

У професійній діяльності, зокрема у педагогічній, розглядались і формувались переважно моральні переконання майбутніх вчителів (М. Й. Борисhevський, Н. О. Менчинська, Д. Ф. Ніколенко, Л. І. Рувінський, О. В. Сухомлинський та ін.). Дослідники відзначають, що моральні переконання виступають не лише структурним компонентом світогляду, а й відбитком змісту ціннісних орієнтацій, які пов'язані з такими характеристиками особистості, як гідність, справедливість, відповідальність та впливають на ставлення майбутнього педагога до праці. Разом з тим практика свідчить, що вчитель, окрім моральних, повинен мати і переконання, що містять у собі норми професійних обов'язків педагога.

На велику роль професійних переконань у діяльності вчителя вказував ще К. Д. Ушинський, відмічаючи, що кожна програма викладання, кожна методика виховання, якою б хорошою вона не була, залишається безсилою, мертвою буквою, якщо вона не перетворилась у переконання вихователя.

Аналіз сучасних наукових досліджень показав, що поняття "професійні переконання" та "педагогічні переконання" вживаються рідко і ситуативно (О. П. Корольова, Г. І. Школьник та ін.). Не зустріли ми також в психологічній літературі необхідних методик діагностики та формування професійних переконань взагалі, і педагогічних переконань у майбутніх вчителів зокрема.

Недостатня розробленість даної проблеми й об'єктивна необхідність підвищення рівня професійної підготовки майбутніх учителів обумовили вибір теми нашого дослідження: "Формуван-

ня професійних переконань у студентів педагогічного вузу".

Об'єктом дослідження обрана професійна спрямованість особистості, а предметом - процес формування професійних переконань майбутнього вчителя.

Мета дослідження полягала у виявленні психологічних особливостей та умов формування професійних переконань у студентів педвузу.

Гіпотеза дослідження: педагогічні переконання, психологічна структура яких включає когнітивний, емоційний та операційний компоненти, можуть бути успішно сформовані в спеціально організованій навчально-професійній діяльності з використанням активних методів навчання.

Для реалізації мети і перевірки гіпотези нами були поставлені такі завдання:

- визначити зміст, структуру і функції нормативних педагогічних переконань;
- розробити систему критеріїв та показників для визначення рівнів сформованості педагогічних переконань;
- теоретично обґрунтувати і експериментально перевірити психолого-педагогічні умови формування педагогічних переконань.

Методологічною і теоретичною основою роботи стали положення про особливості розвитку свідомості і самосвідомості людини (Б. Г. Ананьєв, О. М. Леонт'єв, С. Л. Рубінштейн, П. Р. Чама-та та ін.), концепції професійного становлення і психологічної готовності до педагогічної діяльності (Н. В. Кузьміна, М. В. Левченко, О. Г. Мороз, В. О. Сластьонін, О. В. Скрипченко та ін.), розуміння природи мотиваційної сфери (В. Г. Асєєв, І. Д. Бех, М. Й. Борішевський, Г. Е. Залеський, Г. С. Костюк).

У процесі дослідження використовувався комплекс теоре-

тичних та експериментальних методів: спостереження, бесіда, експертна оцінка, анкетування з використанням 12-факторного опитувального листа FPI форми В, метод узагальнення незалежних характеристик, формуючий експеримент. Для обробки та інтерпретації отриманих у ході експериментальної роботи даних використовувалися кількісний і якісний аналізи, а також методи математичної статистики.

Надійність і вірогідність наукових стверджень, висновків та рекомендацій забезпечуються репрезентативністю вибірки, перевіркою отриманих змінних за допомогою статистичних показників, поєднанням кількісного і якісного аналізу отриманих результатів та адекватністю поставлених завдань меті й гіпотезі дослідження.

Наукова новизна роботи полягає в теоретичному і практичному дослідженні процесу формування педагогічних переконань як необхідного компоненту професійної підготовки майбутніх учителів. Уточнено зміст поняття "педагогічні переконання", виявлено його структуру, функції, зв'язок з характерологічним профілем педагогічної діяльності та рівні сформованості (високий, середній, низький та нульовий) в умовах навчально-професійної підготовки у вузі.

Теоретична цінність дослідження полягає в тому, що його результати доповнюють положення педагогічної психології щодо формування особистості майбутнього вчителя, зокрема розкривають психологічні особливості педагогічних переконань як компоненту професійної спрямованості майбутнього вчителя та умови формування цих спеціальних мотиваційних утворень в процесі професійної підготовки у вузі.

Особистий внесок автора складає комплексне вивчення та визначення поняття "педагогічні переконання", розкриття його

змісту, структури та функцій, розробка критеріїв, показників та рівнів сформованості таких переконань, а також методик діагностики та формування професійних переконань у студентів педагогічного вузу, вивчення зв'язку між характерологічним профілем педагогічної діяльності і рівнем сформованості педагогічних переконань.

Практична цінність роботи полягає в розробці алгоритму формування педагогічних переконань в безпосередній практично-комунікативній діяльності студентів педвузу та методичних рекомендацій щодо ефективного формування таких новоутворень у майбутніх учителів.

Апробація та впровадження результатів дослідження здійснювались на засіданнях кафедри психології Кіровоградського педінституту (1991, 1992); на засіданнях кафедри психології та звітних науково-практичних конференціях УДПУ ім. М.П. Драгоманова (1992-1995); на науково-практичній конференції "Розвиток проблем психолого-педагогічної науки в науково-технічній творчості молоді" (1993, Київ); на науково-практичній конференції "Відродження України: проблеми і перспективи розвитку суспільства" (1993, Кіровоград).

Матеріали дослідження апробовано та впроваджено в навчальний процес УДПУ ім. М.П. Драгоманова, Кіровоградського та Переяслав-Хмельницького педінститутів, Київського інституту внутрішніх справ.

На захист виносяться наступні положення:

1. Розглядання педагогічних переконань як ставлення особистості до навчально-виховного процесу на підставі педагогічних обов'язків, у необхідності та життєвій важливості яких суб'єкт глибоко впевнений та якими керується у своїй роботі в школі.

2. Психологічна структура педагогічних переконань, яка включає когнітивний (знання професійних обов'язків вчителя), емоційний (особистісне ставлення до педагогічних обов'язків) та операційний (спосіб соціальної орієнтації) компоненти.

3. Критерії (свідоме позитивне прийняття норм педагогічних обов'язків; стійка спрямованість на виконання педагогічних обов'язків вчителя; самостійність та глибина суджень про норми професійно-педагогічних обов'язків), показники (рівень знань професійних обов'язків вчителя; особистісне ставлення до них; зміст способу соціальної орієнтації) та методика виявлення рівнів сформованості педагогічних переконань, суть якої полягає в ціннісно-нормативному способі діагностики.

4. Організаційно-педагогічна система ефективного формування педагогічних переконань, яка використовується в навчально-професійній діяльності студентів в формі ділової гри.

Структура і обсяг дисертації. Дисертація складається з вступу, трьох розділів, висновків, переліку використаної літератури (187 найменувань) та додатку. Обсяг дисертації - 151 сторінка машинописного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність теми, визначено об'єкт, предмет, гіпотезу і завдання дослідження, розкрито його теоретичну й практичну цінність та наукову новизну, вказано про особистий внесок автора, наведено дані про організацію і проведення дослідження та апробацію його результатів, викладено зміст положень, що виносяться на захист.

У першому розділі "Професійні переконання і процес становлення особистості майбутніх вчителів" зроблено аналіз

психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження, уточнюється поняття, зміст, структура і функції педагогічних переконань, розкривається їх значення в фаховій підготовці студентів педагогічного вузу.

Аналіз досліджень показав, що у психологічній науці не існує єдиного визначення поняття "переконання". Це пов'язано насамперед з багатоаспектністю та складністю функціонування цього особистісного утворення.

Кожен вид переконань має свій певний зміст, а змістом переконань є та ідея, яку вони втілюють в життя (М.Й. Боришевський, І. М. Краснобаєв, Г. І. Школьнік). Суспільство, як певна соціальна система, ставить вимоги до кожної професійної діяльності. Виходячи з вимог до педагогічної діяльності, вчитель у своїй роботі повинен дотримуватися тих норм і принципів, що в цілому визначають навчально-виховний процес у школі. На сучасному етапі розвитку нашої держави він скерований Законом України про освіту (1991) та концепцією "Україна XXI століття: державна національна програма "Освіта" (1992). Професійні обов'язки вчителя створюють зміст педагогічних переконань, які за власними характеристиками є надситуативними, спроможними влучитися в акти внутрішнього вибору як еталони системи особистісних цінностей.

Під педагогічними переконаннями вчителя ми розуміємо ставлення особистості до навчально-виховного процесу на підставі педагогічних обов'язків, в необхідності та життєвій важливості яких учитель глибоко впевнений і якими керується у своїй практичній роботі.

Зрозуміти педагогічні переконання неможливо без дослідження їхньої структури. Взаємозв'язок складових елементів створює більш чітку картину таких утворень та дозволяє вия-

вити функції педагогічних переконань у структурі особистості вчителя.

Спираючись на висновки, отримані в ході аналізу психолого-педагогічної літератури та експериментальні дані, нами було встановлено, що педагогічні переконання включають такі компоненти: когнітивний, емоційний та операційний. Вони знаходяться у нерозривному зв'язку, але кожен з них має свої власні характеристики.

Когнітивним компонентом структури педагогічних переконань виступають знання професійних обов'язків вчителя. Педагоги, які працюють у школі, повинні чітко й глибоко знати і розуміти норми та принципи професійно-практичних дій. Такі знання дають вчителю основу для різнобічного аналізу педагогічних ситуацій, усвідомлення правильності поведінки школярів та своєї власної, співвідношення дій та вчинків з педагогічними вимогами та обов'язками. Знання професійних обов'язків надають можливість вчителю приймати власні правильні педагогічні рішення у відповідних ситуаціях.

Знання професійних обов'язків вчителя в структурі педагогічних переконань набувають цінності завдяки зв'язку з емоційним компонентом. Якщо когнітивний компонент включає в себе розуміння вчителем своїх професійних обов'язків, то емоційний є своєрідним показником здатності вчителя до сталого і глибокого прийняття норм професійних обов'язків педагога. Це надає когнітивному компоненту спонукального характеру. Завдяки емоційному компоненту вчитель спроможний переживати глибоке задоволення, коли в його діях реалізуються норми професійних обов'язків педагога, або переживати муки сумління. Саме в емоційних переживаннях найбільш виразно проявляється суб'єктивне ставлення особистості до певних

норм, принципів, обов'язків та відповідних їм дій.

Третім елементом структури педагогічних переконань є операційний компонент. Як показали наші спостереження, не завжди, коли вчитель добре знає свої професійні обов'язки та позитивно ставиться до них, він досягає високих результатів у власній роботі. Багато в функціонуванні переконань залежить від дій, операцій та прийомів, якими вчитель буде реалізовувати виконання своїх професійних обов'язків, та їх сформованості.

Кожен з прийомів педагогічної діяльності, на думку Г.Е. Залеського, виконує свої певні функції в світогляді особистості вчителя й пов'язаний з особливостями його соціальної орієнтації.

У психологічній науці поняття "соціальна орієнтація" трактується як психічна орієнтація в умовах певної ситуації, в якій суб'єкту необхідно здійснювати поведінку (завданням такої орієнтації є категоризація ситуацій, їх оцінка, визначення мотиву, цілей, операцій, майбутніх дій та вчинків). Соціальна орієнтація спрямовує поведінку особистості на реалізацію певних цінностей. Залежно від змісту цих цінностей ми виділили позитивний і негативний способи соціальної орієнтації. При позитивному - категоризація особистістю ситуацій, їх оцінок, визначення мотивів, цілей та майбутніх дій спирається на соціальні цінності. Негативний спосіб соціальної орієнтації виявляється тоді, коли особистість у своїх діях керується асоціальними чи власними егоїстичними цінностями. Таким чином, операційний компонент структури педагогічних переконань можна визначити через спосіб соціальної орієнтації.

Переконання є складовою спрямованості особистості, які

виконують подвійну функцію: когнітивну, як відокремлення провідних мотивів, та мотиваційну, як спонукання до реалізації провідних мотивів (І. Д. Бех, Л. І. Божович, Г. Є. Залеський, І. М. Краснобаєв, Г. С. Костюк, Н. О. Менчинська). Специфікою педагогічних переконань, на нашу думку, є те, що їх функції полягають не лише у відокремленні необхідних провідних мотивів до педагогічної діяльності (професійні інтереси, цінності, педагогічні нахили, здібності та ін.), та безпосередньому спонуканні до роботи вчителя, а й регуляції поведінки особистості у педагогічних ситуаціях.

Викладені положення дають нам підставу розглядати професійні переконання вчителя як наявність сформованої готовності використовувати норми професійних обов'язків, як орієнтири при виборі цілей і способів поведінки в педагогічних ситуаціях.

Слід зазначити також, що вчитель зі сформованими педагогічними переконаннями не є суб'єктом, що автоматично реалізує програму поведінки "задану" йому професійними вимогами. Регулювання його поведінки в педагогічних ситуаціях складається з двох аспектів: по-перше, це вся система професійно-педагогічних обов'язків, яка визначає соціально значущі цілі діяльності і має систему соціального контролю за їх виконанням: від схвалення і заохочень до певних санкцій; по-друге, це особистісна система ціннісних ставлень, яка визначає суб'єктивні цілі. Реалізація дій особистістю суб'єктивно переживається як самооцінка діяльності, яка проявляється в самозадоволенні або самонезадоволенні. Суб'єктивно обидва регулятори педагогічної діяльності відображаються як її два мотиви, що мають свої цілі, і кожен конкретний вчинок диктується їхньою взаємодією, тобто злиттям цілей, що визна-

чаються ними, чи їх протиріччям, боротьбою. Умовою для свободи самореалізації особистості є збіг особистісних цілей і обумовлених ними мотивів з суспільно значущими цілями діяльності, з професійними обов'язками шкільного вчителя.

Педагогічні переконання, змістом яких є професійні обов'язки вчителя, вибудовують і самі безпосередньо знаходяться в ієрархічній мотиваційній системі особистості, виділяючи провідними ті з мотивів, які містять у собі зміст професійної роботи вчителя. Збудована під впливом педагогічних переконань ієрархічна система мотивів створює педагогічну спрямованість особистості. Людина вже не тільки спрямована на відповідну діяльність, але й має необхідну соціальну основу для керування своїми діями в педагогічних ситуаціях.

Педагогічна спрямованість є одним з провідних компонентів психологічної готовності особистості до професійної діяльності. Тому сформована професійна спрямованість майбутнього вчителя значно підвищує рівень його психологічної готовності до роботи у школі, та є однією з найважливіших умов успішного виконання педагогічної діяльності.

Другий розділ - "Психологічні особливості професійних переконань студентів педвузу" присвячений розкриттю методики діагностування досліджуваних мотиваційних утворень, практичному виявленню впливу професійних переконань на мотиваційний аспект психологічної готовності студентів до педагогічної діяльності та з'ясуванню характерологічних особливостей студентів із різними рівнями сформованості педагогічних переконань.

Теоретичний аспект поставленої проблеми включав також питання визначення критеріїв та показників сформованості педагогічних переконань.

Виявляючи критерії сформованості педагогічних переконань ми відібрали такі з них, які в сукупності з іншими найбільш повно відображали зміст досліджуваного явища і створювали необхідні та достатні ознаки для його різнобічної оцінки. При визначенні критеріїв сформованості педагогічних переконань ми виходили із філософського положення про діалектичну єдність одиничного і загального: змісту компонентів структури педагогічних переконань та розуміння поняття "критерій" як ознаки, на основі якої відбувається оцінювання, визначення або класифікація певних явищ.

У результаті ми дійшли висновку, що ступінь вираженості даного феномена може бути охарактеризована такими критеріями:

1) свідоме позитивне прийняття норм педагогічних обов'язків;

2) стійка спрямованість на виконання професійних обов'язків вчителя;

3) самостійність та глибина суджень про норми педагогічних обов'язків.

Показники сформованості педагогічних переконань були виведені виходячи з загальних принципів діагностики наукових та інших переконань, та із запропонованої нами структури педагогічних переконань.

У нашому дослідженні ними були:

1) рівень знань професійних обов'язків вчителя;

2) особистісне ставлення до них;

3) зміст способу соціальної орієнтації.

На основі встановлених критеріїв та показників було розроблено спеціальну методику діагностики рівнів сформованості педагогічних переконань, яка включала два типи завдань:

1) анкетування;

2) розв'язування завдань на соціальну орієнтацію.

Метою анкетування було виявлення рівнів сформованості теоретичного знання професійно-педагогічних обов'язків вчителя й особистісного ставлення до них. Анкета містила два розділи:

1) на вияв даних про рівень знань студентами своїх професійних обов'язків;

2) на з'ясування особистісного смислу в засвоєнні знань професійно-педагогічних обов'язків.

Змістом анкети стали положення, взяті з Закону України про освіту та з концепції "Україна XXI століття: державна національна програма "Освіта".

Метою розв'язання завдань на соціальну орієнтацію було виявлення спрямованості актів поведінки майбутніх вчителів в конкретних педагогічних ситуаціях, що свідчить про певний зміст способу соціальної орієнтації.

Прояв показників сформованості педагогічних переконань оцінювався за десятибальною шкалою. Кількісний індекс мав своє якісне відображення. Згідно з ним, рівні сформованості педагогічних переконань залежали від відповідних рівнів сформованості структурних компонентів (показників).

У ході констатуючого експерименту були виявлені такі рівні сформованості педагогічних переконань:

1) високий, при оцінці показників в межах восьми-десяти балів;

2) середній, коли показники знаходяться в смузі п'яти-семи балів, при цьому допускається досягнення одним або двома показниками верхньої межі шкали в вісім-десять балів;

3) низький, коли показники оцінюються на відповідній

шкалі не вище чотирьох балів, при цьому допускалося, що один або два показники можуть досягти рівня в сім-десять балів;

4) нульовий або несформований рівень, коли визначені показники не можна оцінити за відповідними шкалами.

На основі результатів діагностики відбувся умовний розподіл студентів (вбірка становила 476 чоловік) за чотирма вказаними рівнями.

Студенти з високим рівнем сформованості педагогічних переконань (24,8%) показали відмінні знання професійно-педагогічних обов'язків. Вони вважали необхідним обов'язкове впровадження їх в реальне життя. У конфліктних психолого-педагогічних ситуаціях такі студенти вирішують спірні питання згідно з педагогічними обов'язками шкільного працівника. Зміст способу їх соціальної орієнтації має яскраво виражену позитивну спрямованість. Відповідно з результатами педагогічних спостережень і аналізом незалежних характеристик у таких студентів виявлена професійно-активна позиція, яка проявилася в тому, що під час навчання та проходження активної педагогічної практики студенти цієї групи охоче брали участь у громадських заходах, якісно й своєчасно виконували доручення шкільного та університетського керівництва, захищали інтереси студентського колективу.

У студентів із середнім рівнем сформованості педагогічних переконань (35,5%) виявлено дещо нижчий рівень обізнаності з професійними обов'язками шкільних працівників. Спрямованість способу соціальної орієнтації була з егоїстично-меркантильним відтінком. Завдання на вирішення запропонованих проблем в умовних ситуаціях такі студенти розв'язували не тільки на користь суспільства (керуючись при цьому професійно-педагогічними обов'язками), але й допускали дії від-

повідно своїх власних інтересів, не завжди сумлінно ставилися до виконання професійних обов'язків педагога, займаючи при цьому професійно-прагматичну позицію. Більшість з них брала участь у громадських заходах, виконувала групові доручення.

Студенти з низьким рівнем сформованості педагогічних переконань (14,5%) мало обізнані з професійно-педагогічними обов'язками та невпевнені в їх необхідності для педагогічної діяльності. Розв'язання спеціальної системи завдань, що наближали піддослідних до реальних шкільних ситуацій, виявило, що студенти цієї групи керувались у своїх діях переважно власним прагненням та бажанням. Зміст способу соціальної орієнтації мав в основному негативну спрямованість та чітко виражену професійно-прагматичну позицію. Такі студенти категорично відмовлялися виконувати будь-які громадські доручення. Їхні зусилля в більшості випадків були спрямовані не на користь колективу, а на досягнення власних цілей. До товаришів по групі ставилися байдуже.

Студенти з несформованими педагогічними переконаннями (25,2%) займали професійно-пасивну позицію, яка проявлялася в небажанні засвоювати необхідні для роботи в школі психолого-педагогічні знання, в нехтуванні професійно-педагогічними обов'язками, в негативному ставленні до громадського життя й членів студентського колективу, відсутності намірів у майбутньому працювати в школі.

У ході дослідження нами було виявлено зв'язок між сформованістю в майбутніх учителів професійних переконань і мотивами педагогічної діяльності. Мотивація педагогічної діяльності досліджувалась двома незалежними напрямками з використанням методики І. Г. Кокуріної та спеціально адаптованим опитувальним листом.

Зокрема було використано перший мотиваційний профіль І.Г Кокуріної, який виявив розподіл показників для шести груп мотивів. Найбільш позитивні провідні мотиви трудової діяльності, якими є кооперативний і перетворюючий мотив, виявилися у студентів з високим рівнем сформованості педагогічних переконань, конкуруючий і мотив досягнення були зафіксовані як визначальні у студентів із середнім рівнем сформованості названих переконань, а утилітарно-прагматичний і комунікативний мотиви, що не завжди є позитивними спонуканнями до виконання педагогічної діяльності, були виявлені переважно серед студентів із низьким рівнем сформованості педагогічних переконань. Таким чином, у результаті проведеного дослідження було з'ясовано картину провідних мотивів і залежність мотиваційного профілю трудової діяльності від рівня сформованості професійних переконань у студентів педагогічних вузів.

Для більш повної конкретизації змісту мотивів педагогічної діяльності використовувався спеціальний опитувальний лист, спрямований на з'ясування мотивів вибору педагогічної професії та вступу до педвузу. В якості провідних були взяті два перших із шести прорангованих мотивів, які надали підставу стверджувати, що для студентів з високим рівнем сформованості педагогічних переконань найважливішими стимулами до майбутньої роботи стали розуміння важливості професії вчителя для суспільства, любов до дітей; для студентів із середнім рівнем сформованості названих переконань - можливість займатися улюбленим предметом і те, що робота педагога, на їх думку, відповідає власному характеру й здібностям; для студентів з низьким рівнем сформованості педагогічних переконань - короткий робочий день і відсутність в роботі вчителя важких фізичних навантажень. Аналізуючи виявле-

ні мотиви вибору педагогічної діяльності, бачимо, що найбільш психологічно готовими до майбутньої діяльності є студенти з високим рівнем сформованості педагогічних переконань.

Таким чином, результати проведених досліджень засвідчили наявність зв'язку між рівнем сформованості професійних переконань і мотиваційним аспектом психологічної готовності студентів педвузу до діяльності. Виявлений зв'язок носить каузальний характер: існує причинна залежність між рівнем сформованості таких мотиваційних утворень і станом психологічної готовності особистості до педагогічної діяльності.

Враховуючи те, що характер вчителя є важливою індивідуальною особливістю його особистості, ми зробили спробу простежити зв'язок між наявністю окремих рис характеру в майбутніх учителів та рівнем сформованості педагогічних переконань. Риси характеру виявлялися як психологічні стани при допомозі модифікованої форми В-запитальника FPI. Використовуючи комп'ютерну програму "Статграф-3", було проведено факторний аналіз виявлених психологічних станів серед студентів з різними рівнями сформованості педагогічних переконань. Такий аналіз проводився послідовно, з побудовою кореляційної матриці і матриці факторних навантажень.

При розгляді факторної матриці досліджуваних психологічних станів, які притаманні студентам з високим рівнем сформованості педагогічних переконань, виявились чотири фактори, які володіли найбільшою інформативністю і вагою в порівнянні з іншими: врівноваженість (0,882), відкритість (0,867), товариськість (0,853) та емоційна лабільність (0,740). Серед студентів із середнім рівнем сформованості педагогічних переконань такі психологічні стани виявились теж у статусі домінування, але з іншою вагою, що свідчило

про неоднакову їх силу і визначило відповідні якісні характеристики.

Отже, таким чином були встановлені характерологічні особливості студентів із сформованими педагогічними переконаннями, які свідчать не тільки про відповідність щодо обраної професії, але й дають можливість прогнозувати ефективність їхньої педагогічної діяльності в майбутньому.

У третьому розділі "Система формування професійних переконань у майбутніх учителів" - викладено процес побудови формуючого експерименту, його перебіг та ефективність результатів упровадження.

У формуючому експерименті брали участь студенти других курсів педагогічних факультетів Кіровоградського державного педагогічного інституту (експериментальна вибірка 40 чоловік) та Українського державного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова (контрольна вибірка 38 чоловік). Експеримент базувався на певних принципах, серед яких були: принцип єдності свідомості й діяльності; редукції; розвитку, або історизму; адекватності; особистісного підходу; системно-структурний принцип.

Організація спеціальної практичної діяльності з метою формування педагогічних переконань виступила обов'язковою умовою ефективності їх утворення. Таку діяльність було забезпечено в формі ділової гри.

При створенні ділової гри ми дотримувались таких основних етапів конструювання:

1. Визначення об'єкту імітації. Ним стала педагогічна діяльність учителя в межах шкільного уроку, спрямована на реалізацію педагогічних обов'язків у конкретних ситуаціях.

2. Визначення типу ділової гри. За характером створюва-

них ситуацій це гра-тренування. Вона не тільки моделює процес діяльності вчителя в динаміці спонтанного розвитку ситуацій, але й виробляє навички прийняття оперативних рішень; за характером ігрового процесу - це гра з кооперативно-конструктивним нахилом взаємодії між учасниками; за динамікою процесів, що моделюються, названа гра визначалася як саморозвиваюча, з не обмеженою кількістю ходів, але з регламентом часу (45 хв.).

3. Конкретизація цілей ділової гри. Основною метою проведення гри стало формування педагогічних переконань у студентів. Окрім цього, ми намагалися сформувати у майбутніх учителів цілісне уявлення про професійну діяльність в її динаміці, надати учасникам гри можливості набути як предметно-професійного, так і соціального досвіду, розвинути у гравців професійно-теоретичне і практичне мислення, вдосконалити їх комунікативні та емоційні якості.

4. Вибір функцій, які найбільше відображають основні сторони моделюючого об'єкту. При цьому ми користувалися визначеним об'єктом імітації і цілями ділової гри. Успішність виконання професійної діяльності залежить від виконання тих обов'язків, які відображають її зміст, тому цілями ділової гри були обрані ті функції, що створюють умови для засвоєння програм на рівні обов'язкових державних вимог, сприяють розвитку здібностей учнів.

5. Формування блоку-схеми гри. Визначені правила гри були закріплені в інструкціях для гравців, які виконували ролі вчителя, доповідачів, опонентів, рецензентів та експертів. Хід ділової гри було умовно розподілено на такі етапи: виступи доповідачів із роз'ясненням необхідності дотримуватися в роботі вчителя професійних обов'язків; зачитування організатором гри психолого-педагогічної ситуації; прийняття рішен-

ня виконуючим роль учителя; дискусія "вчителя" з опонентами; виступи рецензентів із цього приводу; виставлення експертами оцінок усім учасникам гри разом із гравцями.

Ділові ігри проводились раз на тиждень протягом семестру. Перед кожним заняттям на столі у гравців була інструкція і табличка, що визначала його роль. Результати проведеного експерименту відображено в таблиці 1.

Таблиця 1

Розподіл студентів за рівнями сформованості педагогічних переконань

NN пп	Рівні сформованості	Групи	Загальна кількість студентів, у %	
			у звичайних умовах	після формуючого експерименту
1	високий	Е	12,5	35,0
		К	18,4	21,0
2	середній	Е	17,5	30,0
		К	21,0	26,3
3	низький	Е	10,0	2,5
		К	5,3	2,7
4	нульовий	Е	60,0	32,5
		К	55,3	50,0

Як видно із таблиці в експериментальній групі відбулися позитивні зміни в рівнях сформованості педагогічних переконань. Так, кількість студентів, що мають високий рівень сформованості таких мотиваційних утворень після проведення формуючого експерименту збільшилась на 22,5%, і склала 14 чоловік.

Кількість студентів із середнім рівнем сформованості збільшилась на 12,5%, а з низьким - зменшилась на 7,5%. Вагоме зменшення (на 27,5%) відбулося серед студентів з нульовим рівнем сформованості педагогічних переконань, порівняно з цією ж категорією студентів до формуючого експерименту.

У контрольній групі були зафіксовані лише незначні позитивні зрушення в рівнях сформованості педагогічних переконань, що були викликані загальним ходом навчально-виховної роботи у вузі.

Щоб довести ефективність запропонованої методики, ми здійснили перевірку на статистичну значущість отриманих результатів. Для цього застосовано критерій Стюдента (t -критерій). Використавши спеціальну формулу, ми вираховували емпіричне значення t -критерію: $t=3,1$. Воно більше за табличне значення цього критерію для даної вибірки ($3,1 > 2,0$). Отже, відмінності між досягненнями учасників ЕГ і КГ є статистично значущі.

Таким чином, результати проведеного експерименту емпірично вказали на ефективність розробленої системи формування та засвідчили, що теоретично обгрунтовані й виділені нами психолого-педагогічні умови дійсно сприяють розвитку професійних переконань студентів педвузів.

У висновках подані загальні результати дослідження, висвітлюються перспективи подальшого вивчення проблеми.

У результаті проведеного дослідження було підтверджено основні положення висунутої нами гіпотези, що дало підстави зробити такі висновки:

1. Соціальне замовлення до сучасного вчителя робить акцент на його особистісних аспектах, серед яких чільне місце посідають спрямованість особистості та її основні компоненти, такі як світогляд, мотиви, прагнення, переконання, цін-

нісні орієнтації та ін. У структурі професійної готовності вчителя вагоме місце займають педагогічні переконання, під якими ми розуміємо ставлення особистості до навчально-виховного процесу на підставі педагогічних обов'язків, у необхідності та життєвій важливості яких суб'єкт глибоко впевнений та якими керується в своїй роботі в школі.

2. Учитель зі сформованими педагогічними переконаннями не є суб'єктом, що автоматично реалізує програму професійної поведінки. Регулювання його поведінки в педагогічних ситуаціях включає в себе дві системи: професійних обов'язків, що визначають соціально значущі цілі діяльності й мають систему соціального контролю за їх виконанням: від схвалення і заохочень - до певних санкцій, а також ціннісних ставлень, що визначають особистісні цілі. Збіг особистісних цілей та суспільно значущих з професійно-педагогічними обов'язками та переконаннями є умовою самореалізації особистості вчителя.

3. Структурні компоненти педагогічних переконань (когнітивний, емоційний та операційний) взаємопов'язані, що дозволяє виявляти основні їх функції (когнітивну, мотиваційну і регулятивну) та розглядати ці мотиваційні утворення як наявність сформованої готовності використовувати норми професійних обов'язків як орієнтири при виборі цілей і способів поведінки в педагогічних ситуаціях.

4. Між психологічною готовністю студентів педагогічних вузів до професійної роботи в школі та сформованістю їх педагогічних переконань існує каузальний взаємозв'язок. Збудована під впливом педагогічних переконань ієрархічна система мотивів створює педагогічну спрямованість особистості. Вчитель стає не лише спрямованим на відповідну діяльність, але й має необхідну соціальну основу для керування своїми діями

в педагогічних ситуаціях.

5. Ступінь сформованості професійних переконань майбутнього вчителя характеризується такими критеріями як свідоме позитивне прийняття норм педагогічних обов'язків, стійка спрямованість на виконання педагогічних обов'язків вчителя, самостійність та глибина суджень про норми професійних обов'язків. Показниками сформованості педагогічних переконань є рівень знання професійних обов'язків учителя, особистісне ставлення до них та зміст способу соціальної орієнтації. На основі вказаних критеріїв та показників виявлено високий, середній, низький і нульовий рівні сформованості педагогічних переконань.

6. Виявлено зв'язок між характерологічним профілем педагогічної діяльності та рівнем сформованості професійних переконань. Так, у студентів з високим рівнем сформованості педагогічних переконань переважають розуміння важливості професії вчителя для суспільства та любов до дітей. Їм притаманні такі риси як урівноваженість, відкритість, комунікабельність, товариськість та низька емоційна лабільність.

7. Професійні переконання майбутнього вчителя можуть бути успішно сформовані в процесі навчально-професійної підготовки студента у вузі шляхом включення їх до змісту його активної діяльності.

Проведене дисертаційне дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми формування професійних переконань у майбутніх вчителів. Перспективу розробки даної проблеми ми вбачаємо в дослідженні впливу соціальних факторів на формування педагогічних переконань, визначенні зв'язку між виділеними нами мотиваційними утвореннями й процесом професійної адаптації випускників педагогічних вузів.

Основні положення дослідження відображені в таких публікаціях автора:

1. Діагностика професійно-педагогічних переконань у майбутніх вчителів: Методичні рекомендації. - К., 1995. - 18 с.

2. Деякі етико-моральні аспекти професійного відбору абітурієнтів у педвуз. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції "Розвиток проблем психолого-педагогічної науки в науково-технічній творчості молоді". - К., 1993. - Ч. 1. - С. 205-207.

3. Самоусвідомлення особистості як умова духовного розвитку суспільства. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції "Відродження України: проблеми і перспективи розвитку суспільства" - Кіровоград, 1993. - Ч. 1. - С. 101-104.

4. Вера и убеждения Г. Флоровского // Поріг, 1993. - Спецвипуск. - С. 6-7.

Pavlenko V.V. The formation of professional convictions of the students of the pedagogical highschool. Abstract.

Candidate of Psychology thesis, specialization 19.00.07 - "pedagogical and age psychology". Drahomanov Ukrainian State Pedagogical University, Kyiv, 1996. One determined the conception of pedagogical convictions, their content, structure and function. One inculcated the valuenormal way of the levels of formation of padagogical convictions diagnostic. One determined their influence at the professional direction of the students, who will be teachers. One worked out the effective methodic of their formation.

Павленко В.В. Формирование профессиональных убеждений у студентов педагогического вуза. Аннотация.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.07 - педагогическая и возрастная психология. Украинский государственный педагогический университет им. М.П. Драгоманова, Киев, 1996. Определено понятие педагогических убеждений, их содержание, структура и функции. Внедрен ценностно-нормативный способ диагностики уровней сформированности педагогических убеждений, установлено их влияние на профессиональную направленность студентов. Разработана эффективная методика формирования таких убеждений.

Ключові слова: професійна спрямованість, педагогічні переконання, мотиви, професійна готовність майбутнього вчителя.

Підписано до друку 19.04.1996 р.Об.І, 2.Формат 60x84 І/Іб.

Друк офсетний.Тир.100.Зам.99.Безплатно.

ДОД УДПУ ім. Драгоманова, Київ, Пирогова, 9.